

**Minőség, láthatóság, kiválóság:
A felsőoktatás minőségének értelmezése és
kihívásai a visegrádi országokban**

DOKTORI (PHD) ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

Lakatos Péter Levente

Gödöllő, 2026

Tartalomjegyzék

1.	A MUNKA ELŐZMÉNYEI, JELENTŐSÉGE	3
2.	CÉLKITŰZÉSEK ÉS KUTATÁSI HIPOTÉZISEK	5
3.	ANYAG ÉS MÓDSZER.....	8
3.1.	Szisztematikus irodalomáttekintés	8
3.2.	A kvantitatív elemzés módszertana	8
3.3.	Kvalitatív, összehasonlító elemzés	9
4.	EREDMÉNYEK ÉS AZOK MEGBESZÉLÉSE	10
4.1.	Szisztematikus irodalmi áttekintés eredményei	10
4.1.1.	Az európai felsőoktatás fejlődése: a Bologna-folyamat és újabb fejlemények (H1)	10
4.1.2.	A Bologna-folyamat hatása (H1)	10
4.1.3.	A felsőoktatás minőségének gazdasági és társadalmi vetületei (H4)	11
4.1.4.	A nemzetközi kooperáció: európai trendek, ellentmondások (H2)	11
4.1.5.	A felsőoktatási minőségbiztosítás európai rendszere és értelmezési keretei (H1–H3)	12
4.1.6.	A felsőoktatás minőségének dinamikus karaktere: globális rangsorok (H3–H4)	12
4.1.7.	A posztoszocialista országok felsőoktatási rendszereinek fejlődése – különös tekintettel a V4 országokra (H1–H4)	13
4.1.8.	Tudományos kiválóság és az ERC pályázatok szerepe (H3)	14
4.1.9.	Tudománypolitika és felsőoktatáspolitikai a V4 országokban (H2-H4).....	14
4.1.10.	A V4 országok tudományos teljesítménye és rangsorai (H3–H4)	14
4.2.	Az empirikus tapasztalatok eredményei	15
4.2.1.	A kvantitatív adatgyűjtés eredménye (H3 tesztelése)	15
4.2.2.	Az Eötvös Loránd Tudományegyetem és a Varsói Egyetem komparatív elemzése (H2 és H3 tesztelése)	18
4.2.3.	A minőségbiztosítási rendszerek és mechanizmusok hozzájárulása a tudományos kiválóság érvényesítéséhez (H2 tesztelése)	19
5.	A KUTATÁS KORLÁTAI ÉS TOVÁBBFEJLESZTÉSI IRÁNYAI	21
6.	ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK ÉS TÉZISEK.....	22
7.	KUTATÁSI ÉS KÖZPOLITIKAI JAVASLATOK.....	23
8.	ÖSSZEFOGLALÁS	24
9.	A SZERZŐ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉHEZ KAPCSOLÓDÓ FŐBB PUBLIKÁCIÓI....	27

1. A MUNKA ELŐZMÉNYEI, JELENTŐSÉGE

A disszertáció a felsőoktatás minőségével, valamint a láthatóság és kiválóság paradoxonával foglalkozik a visegrádi országok példáján, különös tekintettel Magyarországra és Lengyelországra.

A téma aktualitását több tényező indokolja. Ezek közé tartozik a globalizáció és a nemzetközi verseny, ugyanis a felsőoktatási intézmények egyre inkább globális versenyhelyzetben találják magukat, ahol a nemzetközi láthatóság és kiválóság kulcsszerepet játszik. A globális egyetemi rangsorok, mint a QS World University Rankings (QS) vagy a Times Higher Education (THE), jelentős hatással vannak az intézmények megítélésére, vonzerejére és finanszírozási lehetőségeire, ezért egyre nagyobb figyelmet fordítanak arra a felsőoktatási intézmények, hogy előkelő helyet érjenek el ezen rangsorokon. Ebben szerepet játszik a tudományos tevékenység és kiválóság, aminek pedig Európában fontos indikátorai az Európai Kutatási Tanács (European Research Council, ERC) által támogatott pályázatok, illetve pályázók az egyes országokban és felsőoktatási intézményekben. Kérdés és kevésbé kutatott téma ugyanakkor, mindennek a minőségbiztosítási rendszerekhez fűződő viszonya.

A téma relevanciáját adják a Bologna-folyamat hatásai és kihívásai is, ugyanis a folyamat jelentős átalakításokat okozott az európai felsőoktatásban, mely átalakítás a minőségbiztosítási rendszerek fejlesztését is érintette. A visegrádi országokban tapasztalható különbségek és a közös intézményi tradíciók azonban eltérő fejlődési irányokat eredményeztek, amelyek kifejezetten relevánssá teszik a régió felsőoktatásának vizsgálatát. A minőségbiztosítás és az akkreditáció fontossága is tovább erősíti a téma relevanciáját, ugyanis a minőségbiztosítás és az akkreditáció szerepe egyre nagyobb hangsúlyt kap a felsőoktatási rendszerekben tekintettel arra, hogy ezek a mechanizmusok alapvetően befolyásolják az intézmények nemzetközi versenyképességét és a hallgatói mobilitást, a minőségi indikátorok kialakítását és közvetve a kutatásértékelést. Az európai kontextusban ezek a kérdések kiemelten fontosak a közép-európai országokban. A COVID-19 járvány hatásai radikálisan megváltoztatták a felsőoktatás működését világszerte, és ezzel új kihívásokat is hoztak a minőségbiztosítás, az oktatási módszerek és a nemzetközi láthatóság területén. Az ilyen globális kihívások is hangsúlyozzák a felsőoktatás rugalmasságának és minőségének jelentőségét. A kutatás relevanciáját támasztják alá a regionális különbségek és közpolitikák is, ugyanis a visegrádi országok közös történelmi és kulturális gyökerei ellenére eltérő felsőoktatási fejlődési utakat jártak be az elmúlt évtizedekben. Ezek a különbségek különös jelentőséggel bírnak a régió versenyképessége, minőségi mutatói és nemzetközi pozíciói szempontjából.

A kutatás jelentősége szintén sokrétű: hozzájárulhat a régió versenyképességének növeléséhez, a közpolitikai döntéshozatal támogatásához, a tudományos diskurzus gazdagításához, az oktatási innováció elősegítéséhez, valamint a társadalmi mobilitás javításához. Ezek a tényezők együtt indokolják, hogy miért fontos és aktuális a kutatás. A közpolitikai döntéshozatal támogatása is alátámasztja a kutatás jelentőségét, ugyanis a kutatás eredményei alapvető fontosságúak lehetnek a felsőoktatási (szak)politikák alakításában, különösen a minőségbiztosítási rendszerek fejlesztése és a nemzetközi rangsorokban elért helyezések fokozása tekintetében. A kutatás továbbá hozzájárulhat ahhoz, hogy a döntéshozók megalapozottabb, adatközpontú döntéseket hozzanak a felsőoktatás jövőbeni irányjaival kapcsolatban. A regionális fejlesztést és versenyképességet tekintve tehát, a visegrádi országok felsőoktatási rendszereinek fejlesztése kritikus szerepet játszik a régió gazdasági és társadalmi versenyképességének növelésében. Az oktatási minőség javítása és a nemzetközi láthatóság

erősítése kulcsfontosságú tényezők a tehetséges hallgatók és kutatók vonzása, valamint a régió innovációs képességének fokozása szempontjából.

Noha a kutatás elsődlegesen az intézményi minőségbiztosítás, a tudományos láthatóság és a kiválóság összefüggéseire fókuszál, a felsőoktatás társadalmi szerepének és hallgatóközpontú működésének jelentőségét is figyelembe veszi s ezek jelentősége mellett érvel.

2. CÉLKITŰZÉSEK ÉS KUTATÁSI HIPOTÉZISEK

A kutatás célja a felsőoktatás minőségének vizsgálata a láthatóság és kiválóság paradoxonnal kapcsolatban a visegrádi országok példáján. A célkitűzések közé tartoznak az alábbiak:

- A közös intézményi múlt, a bejárt korábbi fejlődési út („structural path dependency”) hatásai, mint rendszer hatás kikerülhetetlenek vagy a társadalmi szereplők képesek az új fejlődési utak alkalmazására, azok eredményességének befolyásolására (Gräbner et al., 2020).
- A visegrádi 4 (V4) országok II. világháborút követő közös („állam-szocialista”) intézményi múltja ideális összehasonlítási alapot biztosít a felsőoktatás érintő globális kihívásokra adott eltérő válaszok megértésében.

A dolgozat három központi fogalom – a minőség, a láthatóság és a kiválóság – összefüggéseire épül, amelyek értelmezése a felsőoktatási és kutatási rendszerek sajátosságaihoz igazodik. A minőség elsősorban a felsőoktatási intézmények működéséhez és teljesítményéhez kapcsolódó, többdimenziós kategória, amelyet a minőségbiztosítási rendszerek és értékelési mechanizmusok kereteznek. A láthatóság a tudományos teljesítmény nemzetközi megjelenésére és mérhetőségére utal, különösen a publikációs és rangsorindikátorok kontextusában. A kiválóság ezzel összefüggésben olyan relatív kategória, amely a nemzetközi összehasonlításban kiemelkedő teljesítményt jelöli, és amelynek mérésében kiemelt szerepet játszanak a versenyalapú kutatási források és indikátorok (a jelen dolgozatban elsősorban az ERC pályázatok vonatkozásában).

A három fogalom közötti kapcsolat nem lineáris: a minőség nem szükségszerűen jár együtt magas láthatósággal vagy kiválósággal, ugyanakkor a láthatóság és a kiválóság jelentős mértékben visszahat az intézményi minőségértelmezésekre és működési mechanizmusokra. A dolgozat célja e kapcsolatrendszer empirikus vizsgálata.

A kutatási kérdések az egyes hipotézisek empirikus tesztelését szolgáló analitikus egységekként kerültek meghatározásra, három fő terület köré csoportosítva, az alábbiak szerint:

- a felsőoktatás minőségének heterogenitása körében (KK1-4) (H1)
 - Milyen szerepet játszanak az egyes minőségbiztosítási folyamatok a felsőoktatási intézmények stratégiai céljainak elérésében?
 - Milyen szervezeti konfliktusokhoz vezethetnek az organikus minőségcélok és a külső elvárások közötti ellentmondások?
 - Milyen tényezők befolyásolják a felsőoktatási intézmények minőségcéljainak meghatározását, és ebben milyen szerepet játszanak a szakpolitikai, valamint a nemzeti és nemzetközi felsőoktatási szervezetek?
 - Milyen az egyes aktorok (állam/állami szervek, felsőoktatási intézmények, egyéni szereplők (oktatók/kutatók) egymáshoz fűződő viszonya és ez miként befolyásolja a (heterogén) minőséget?
- a minőségbiztosítás és a tudományos kimenet közötti kapcsolat körében (KK1-3) (H2 és H3)
 - Hogyan járulnak hozzá a belső minőségbiztosítási folyamatok a(z – adott esetben felsőoktatási rangsorhelyezésben is testet öltő –) tudományos teljesítményjavuláshoz?

- Mely szervezeti és intézményi mechanizmusok támogatják a tudományos teljesítmény növekedését a minőségbiztosítási rendszereken keresztül?
- Hogyan szerveződik intézményi szinten a minőségbiztosítási folyamatok működtetése, és milyen mintázatok figyelhetők meg a belső koordináció és a külső érintettek (stakeholderek) bevonása tekintetében?
- a felsőoktatás interszektorális jellege körében (KK1-2) (H4)
 - Hogyan jelenik meg a felsőoktatási intézmények működésében a kutatási és innovációs környezettel való kapcsolódás, és ez miként befolyásolja a tudományos teljesítmény alakulását?
 - Milyen szerepet játszanak a szakpolitikai és intézményi keretek a felsőoktatás és a tágabb kutatási-innovációs ökoszisztéma közötti kapcsolatok alakulásában, illetőleg milyen különbségek figyelhetők meg az egyes intézményi és nemzeti kontextusok között e kapcsolatok működésében, és ezek miként jelennek meg a tudományos teljesítményben?

A disszertáció során alábbi hipotéziseket vizsgálom:

1. Hipotézis: a heterogén minőségértelmezések különböző intézményi megközelítéseket feltételeznek. A felsőoktatás minősége rendkívül heterogén, ugyanis számos tényező hatással van a minőségére, és ezen tényezők a legkülönbözőbb jellemzőkkel ruházhatják fel a felsőoktatást. Nem következnek be az elérni kívánt célokhoz rendelt elvárások, ha a szakpolitikai intézkedések homogén, mechanikus módon közelítenek a felsőoktatás minőségéhez. A felsőoktatási intézményekben a hatékonyan működő minőségbiztosítási folyamatok pozitívan befolyásolják az intézményi minőségcélok elérését.

A minőség heterogenitásának hipotézise szerint a felsőoktatás minősége a visegrádi országokban strukturálisan heterogén, ebből adódóan a homogén és mechanikus közpolitikai és minőségbiztosítási megközelítések nem képesek hatékonyan támogatni az intézményi minőségcélok elérését. Azok az intézmények, amelyek belső minőségbiztosítási rendszereiket saját szervezeti stratégiájukhoz illesztik, mérhetően jobb tudományos és nemzetközi teljesítményt mutatnak.

2. Hipotézis: a felsőoktatási intézményi szintű minőségbiztosítás / akkreditáció térnyerése és hatékonysága. A program (szak) akkreditációról a hangsúly kezd egyre inkább áthelyeződni az intézményi- szintű minőségbiztosításra, akkreditációra (intézményakkreditáció), továbbá egyre több helyen a klasszikus értelemben vett minőségbiztosítás (quality assurance, melynek fő alapja az elszámoltathatóság) helyébe egyre inkább a minőségfejlesztés (quality enhancement, amely folyamatos fejlődésre, fejlesztésre ösztönöz) lép.

Az intézményi szintű minőségbiztosítás hatásának hipotézise szerint a stratégiaileg integrált intézményi szintű minőségbiztosítás és minőségfejlesztés a V4 országokban képes növelni az intézmények stratégiai tanulási kapacitását, és közvetetten hozzájárul a tudományos kiválóság és nemzetközi láthatóság erősödéséhez.

3. Hipotézis: a minőségbiztosítás és a tudományos kimenet (kvalitatív és kvantitatív) közötti kapcsolat. Az Európai Felsőoktatási Térség minőségbiztosítási standardjainak és irányelveinek (ESG) megfelelően kialakított belső minőségbiztosítási rendszerek és

folyamatok (amennyiben ezt külső minőségértékelés eredményei is alátámasztják) képesek hozzájárulni a tudományos teljesítmény, tudományos kimenet javulásához, függetlenül attól, hogy a tudományos kutatás nem külön standard az ESG-ben.

A minőségbiztosítás és tudományos kimenet kapcsolata hipotézis szerint az ESG-alapú belső minőségbiztosítási rendszerek – külső értékeléssel megerősítve – nem közvetlenül, hanem szervezeti és karrierút-mechanizmusokon keresztül járulnak hozzá a tudományos kimenetek (ERC-sikerek, publikációs teljesítmény, rangsorindikátorok) javulásához.

4. Hipotézis: Az intézményi kontextus szerepe: a felsőoktatás a társadalmi-gazdasági szereplők ökoszisztémájában működik. Az interszektorális jellegből adódóan, nem egyetlen szereplő alakítja a felsőoktatás minőségét, vagyis annak érdekében, hogy a felsőoktatás el tudja érni kívánt céljait, nem lehet a szektorról lehatároltan gondolkodni és intézkedéseket megfogalmazni, hanem intenzíven vizsgálni és elemezni kell a közoktatással való viszonyát (input) és a munkaerőpiaccal – ideértve a kutatói szférát – való kapcsolatot (output). Vagyis tágabb értelemben vizsgálva a felsőoktatás gazdaságpolitikai (politikai gazdaságtani) kérdés is.

Az intézményi ökoszisztéma hipotézise szerint a felsőoktatási intézmények tudományos kiválósága nem értelmezhető izoláltan: az inputoldali (közoktatás, hallgatói szelekció) és outputoldali (munkaerőpiac, kutatói szféra) kapcsolatok minősége alapvetően meghatározza a minőségbiztosítás tényleges hatását.

3. ANYAG ÉS MÓDSZER

A disszertáció több módszert kombinál. Az elméleti megalapozást szisztematikus irodalomáttekintés (a PRISMA irányelvek alapján) biztosítja, míg az empirikus vizsgálatok kvantitatív adatelemzés (statisztikai elemzések) és egyes kvalitatív elemzések keretében valósulnak meg.

3.1.Szisztematikus irodalomáttekintés

Az irodalmi áttekintés során a szisztematikus irodalomfeldolgozás módszerét használtam. Az egyes témákat tekintve, elsőként a felsőoktatás evolúciójával és a Bologna-folyamattal foglalkozom, ezt követően a felsőoktatás minőségének gazdasági és társadalmi vetületeivel, mint a harmadik misszió és a regionális beágyazottság. Kartali (2023) öt részre osztotta a szisztematikus irodomelemzés lépéseit, ezen lépéseket követtem az irodalomfeldolgozás elkészítése során, mégpedig a probléma megfogalmazását, az adatgyűjtést, az adatok kiértékelését, az adatok elemzését és értelmezését és az írás utolsó szakaszait.

Az irodalmi áttekintés során a források kiegészítéséhez és egyes új megközelítések megismeréséhez a Scopus AI is alkalmazásra került, amely az alábbi témákban segítette kutatásomat: külső minőségbiztosítás az európai felsőoktatásban; a Bologna folyamat; kapcsolat a minőségbiztosítás és a kutatói teljesítmény között; hogyan befolyásolja a felsőoktatás minőségbiztosítása a rangsorképzést; hogyan segítheti elő a felsőoktatás minőségbiztosítása a szervezeti fejlődést; a felsőoktatás minősége miként hat a gazdasági fejlődésre; a felsőoktatás minőségbiztosításának szervezeti rendszere Európában; a felsőoktatás globális rangsorai; a felsőoktatás tudományos teljesítményének hatékony értékelése; a tudományos teljesítmény főbb indikátorai a felsőoktatásban; a minőség jelentése a felsőoktatásban; a magasabb finanszírozás magasabb minőséget jelent-e a felsőoktatásban; hogyan befolyásolja az általános iskolai, valamint a középfokú oktatás minősége a felsőoktatás minőségét. A szakirodalmi források feldolgozását a Copilot is támogatta. Az alkalmazott mesterséges intelligencia alapú eszközök nem szolgáltak a disszertáció végleges tartalmának generálására; a bemutatott eredmények értelmezése és validálása minden esetben a szerző önálló szakmai tevékenysége keretében történt.

A folyamatot a PRISMA elvei szerint végeztem: „identification”, „screening”, „eligibility”, „inclusion/included”.

3.2.A kvantitatív elemzés módszertana

A vonatkozó vizsgálat alapját az ERC hivatalos nyerteslistája adta; kutató/szerzőtársaimmal közösen dolgozva innen gyűjtöttük össze a magyar és lengyel érintettségű projektek adatait. Minden nyertes személyazonosítását követően a kutató(k) Scopus-profilját kerestük meg, és letöltöttük a publikációkhoz rendelt affiliációkat (intézménynév és év szerinti bontásban). Azoknál, akik többször nyertek ERC-t, következetesen az első nyerés időpontját tekintettük viszonyítási pontnak. Az elemzésbe csak azokat a projekteket vontuk be, amelyek egyértelműen egyetlen nyertes személyhez köthetők; a több vezető kutató (pl. Synergy) projektek közül az ambivalens hozzárendelésű eseteket kizártuk.

A „pályázás előtti (Forrás) intézmény” meghatározásához a Scopus-idősorban azonosítottuk azt az intézményt, amelyhez a vezető kutató a pályázás évét megelőzően tartósan kapcsolódott (publikációs affiliáció alapján). Az „évek száma a pályázásig” mutatót úgy becsültük, hogy a pályázat előtti intézményhez kötődő első és utolsó (pályázást megelőző) publikáció évbélyegei

alapján meghatároztuk az ott eltöltött időtartamot a pályázás évéig. A pályázat utáni affiliáció esetében a nyeres évétől kezdve követtük a Scopus-affiliációk változását 2025-ig; itt figyelembe vettük, hogy az ERC-projekt első 5 évében a kutatás vezetőnek a fogadó intézménynél szokott maradni.

Az intézménynév-normalizálást (adattisztítást) kézi ellenőrzéssel végeztük (pl. ELTE/„Eötvös Loránd University”, HUN-REN/korábbi MTA, CEU/„Central European University” stb.). A ritkán előforduló, heterogén vagy nehezen standardizálható célpontokat az „Egyéb” kategóriába soroltuk. Személy- és intézmény-azonosításnál elsődlegesen a Scopus Author ID-kra, másodlagosan a publikációcímekre, társszerzőkre, szakterületre és évfjára támaszkodtunk.

A nemzetközi összevetéshez a referenciát az Európai Kutatási Tanács (European Research Council, 2023) által közzétett, a 2024-es felhívásokra érvényes panelstruktúra biztosította

Az elemzés során három szinten vizsgáltuk továbbá az NKKP_25 szerkezetét és orientációját:

1. Tudományterületi megoszlás – az LS–PE–SH arányok kiszámítása a teljes mintára és alprogramonként (European Research Council, 2023).
2. Intézményi koncentráció – a legtöbb támogatott projektet nyerő intézmények azonosítása és összevetése a Lakatos et al. (2025) által kimutatott ERC-trendekkel.
3. Alprogram-szintű struktúra – annak vizsgálata, hogyan oszlanak meg a programok a különböző intézménytípusok (HUN-REN kutatóintézetek, egyetemek, független kutatóhelyek) között (Whitley, 2007; Braun–Merrien, 1999).

Az adatok feldolgozását Microsoft Excel és SPSS környezetben végeztük, leíró statisztikai módszerekkel (gyakoriság, arányok, intézményi rangsor). Az elemzés célja nem hipotézisvizsgálat, hanem az, hogy bemutassuk az NKKP_25 tudományos szerkezetét és kvalitatívan értelmezzük az ERC-modellhez való illeszkedését.

3.3.Kvalitatív, összehasonlító elemzés

A kvalitatív kutatás nem esettanulmányként valósul meg, hanem összehasonlító jellegű intézményi elemzésként, amely a felsőoktatási intézmények működésének, minőségbiztosítási rendszereinek és teljesítményjellemzőinek feltárására irányul. Az elemzés több adatforrás – intézményi dokumentumok, nyilvános adatok és rangsorindikátorok – integrált felhasználására épül, és célja az intézményi működéshez kapcsolódó mintázatok és mechanizmusok azonosítása.

A kutatási terv kialakításában az esettanulmány-irodalom, különösen Yin (2014) munkája szolgált módszertani alapként és referenciaként, elsősorban a többforrású adatgyűjtés és a kontextusérzékeny elemzés tekintetében. A kvalitatív elemzés középpontjában a minőségbiztosítási rendszerek, a szervezeti működés és a tudományos teljesítmény közötti összefüggések állnak. Az összehasonlító vizsgálat Magyarországra és Lengyelországra fókuszál, azon belül az Eötvös Loránd Tudományegyetem és a Varsói Egyetem elemzésére. Az intézmények kiválasztása több szempont – többek között rangsorpozíciók, méret, nemzetközi kutatási hálózatok és képzési profil – alapján történt. Az elemzés dokumentumelemzésre és nyilvánosan elérhető intézményi adatok feldolgozására épül.

4. EREDMÉNYEK ÉS AZOK MEGBESZÉLÉSE

4.1.Szisztematikus irodalmi áttekintés eredményei

Az irodalmi áttekintés során a témával kapcsolatos főbb elméleteket, tanulmányokat ismertetem. A témakörben fellelhető szürke irodalomra és szakmai anyagokra (jelentésekre) is támaszkodom. A fejezet az európai felsőoktatás fejlődését, a felsőoktatás minőségének gazdasági és társadalmi vetületeit, a minőségbiztosítás szervezeti rendszerét, a minőség dinamikus karakterét, valamint a posztszocialista országok eltérő fejlődési útjait tárgyalja.

4.1.1. Az európai felsőoktatás fejlődése: a Bologna-folyamat és újabb fejlemények (H1)

Az oktatás már a kezdetektől fontos szerepet töltött be az európai integrációban. A nyolcvanas évektől felértékelődött a felsőoktatási együttműködés, amelyet az európai gazdaság versenyhátránya, a képzési rendszerek rugalmatlansága és a mobilitás korlátai indokoltak. 2004 és 2019 között közel 7 millió munkaképes korú ember hagyta el Közép-Európát az „agyelszívás” jelensége miatt. A tudásalapú társadalom kihívásai az oktatási rendszerek modernizációját tették szükségessé. A Bologna-folyamatot megelőző fontos lépések közé tartozott a Helsinki Záróokmány (1975), az UNESCO egyezmény (1979), a NARIC hálózat létrejötte, valamint az Erasmus és Tempus programok elindítása. A Sorbonne Nyilatkozat (1998) a felsőoktatási struktúra harmonizációját és a kétciklusú képzést jelölte meg irányként.

A Bolognai Nyilatkozat (1999) célja az Európai Felsőoktatási Téréség létrehozása, az összehasonlítható diplomák, a kreditrendszer és a mobilitás erősítése volt. A folyamat későbbi állomásai – Prága (2001), Berlin (2003), Bergen (2005), London (2007), Leuven (2009) – fokozatosan bővítették a célokat, különösen a minőségbiztosítás, a mobilitás és a szociális dimenzió területén. A minőségbiztosítás központi elemmé vált, amelynek eredményeként megszületett az ESG dokumentum (2005, majd 2015). Létrejött az Európai Felsőoktatási Minőségbiztosítási Szövetség (ENQA), az Európai Minőségbiztosítási Regiszter (EQAR), valamint kialakult az Európai Felsőoktatási Téréség (EHEA). A későbbi miniszteri találkozók – Bukarest (2012), Jereván (2015), Párizs (2018), Róma (2020), Tirana (2024) – új prioritásokat határoztak meg, mint a digitalizáció, innováció és társadalmi szerepvállalás. A Bologna-folyamatot kritikák is érték, elsősorban az uniformizáció veszélye és a politikai befolyás miatt, ugyanakkor a harmonizáció, mobilitás és kölcsönös elismerés terén jelentős eredmények születtek. A felsőoktatás új kihívásokkal szembesül, mint a digitalizáció, mesterséges intelligencia és munkaerőpiaci átalakulás, amelyek további reformokat tesznek szükségessé.

A magyarországi implementáció a 2005-ös felsőoktatási törvényhez kötődik. A ciklusos képzés bevezetése rugalmasabb kimeneteket hozott, ugyanakkor problémák merültek fel a kreditelismerés, a képzési szintek kapcsolódása és az osztatlan képzések tekintetében. A kreditrendszer országos bevezetése 2003-ban történt, de a rugalmasság nem minden esetben valósult meg. Ezek a kihívások indokolják a nemzeti szintű monitorozást.

4.1.2. A Bologna-folyamat hatása (H1)

Ez az alfejezet a Bologna-reformok differenciált hatásait vizsgálja. Magyarországon jelentős változások történtek, azonban további harmonizáció szükséges. Witte (2006) modellje hét dimenzió mentén írja le a felsőoktatási struktúrát: finanszírozás, hozzáférés, tantervi irányítás, curriculum, intézménytípusok, képzési struktúra és munkaerőpiaci átmenet. A modell

figyelembe veszi a szereplők orientációit és képességeit, amelyek meghatározzák a szakpolitikai változásokat.

Az OECD intézményi szintű megközelítése szerint a minőségi tanítás sikeréhez a hallgatók bevonása is szükséges. A két modell kombinációja lehetővé teszi a makro- és mikroszintű implementáció értelmezését. A felsőoktatás új kihívásokkal szembesül: digitalizáció, klímaváltozás, COVID-19, fenntartható fejlődési célok. A munkaerőpiaci átalakulás és a mesterséges intelligencia térnyerése további alkalmazkodást igényel.

4.1.3. A felsőoktatás minőségének gazdasági és társadalmi vetületei (H4)

A versenyképesség és a felsőoktatás minősége szoros kapcsolatban áll. A felsőoktatási minőség és az országok versenyképessége korrelációt mutat, különösen a magas képzettségi arány esetében. A Human Capital Index és a Human Development Index egyaránt jelzi az oktatás szerepét a gazdasági fejlődésben.

A tudományos teljesítmény nemzetközi dimenziója meghatározó. A publikációk értékelésében fontos szerepe van a SCImago Journal Rank besorolásnak, amely a nemzetközi kutatási együttműködések jelentőségét erősíti. A felsőoktatási rangsorok – THE, QS, ARWU – jelentős hatással vannak az intézményi stratégiákra, ugyanakkor módszertani korlátokkal rendelkeznek. A rangsorok kritikái közé tartozik a túlzott leegyszerűsítés, a torzító hatás és az erőforrás-koncentráció. Alternatív megközelítést kínál az U-Multirank, amely többdimenziós értékelést alkalmaz. A rangsorok hatással vannak a hallgatói döntésekre, a kormányzati politikákra és az intézményi stratégiákra, ugyanakkor torzíthatják a prioritásokat. A jövőben várhatóan a közösségi szerepvállalás, fenntarthatóság és hallgatói elégedettség kerül előtérbe.

A felsőoktatás nemzetköziesítése, a mobilitás növekedése és a globális verseny erősödése tovább növeli a minőség jelentőségét. Európa versenyképessége az USA-hoz és Kínához képest csökkenő tendenciát mutat, ami a felsőfokú végzettségűek arányában és a kutatási teljesítményben is megjelenik.

4.1.4. A nemzetközi kooperáció: európai trendek, ellentmondások (H2)

A felsőoktatás nemzetköziesítésének egyik jellemzője a közös programok elterjedése, amelyek lehetőséget kínálnak a lokális tartalmak integrálására és a hosszú távú gazdasági, diplomáciai kapcsolatépítésre. Az ECTS rendszere elviekben az automatikus kreditelismerést szolgálja, a gyakorlatban azonban ez nem teljes körű. A Bologna-folyamat 2024-es jelentése szerint az EHEA-ban mindössze 19 országban valósult meg teljes automatikus elismerés, 13 országban pedig egyáltalán nincs ilyen rendszer. Ez gátolja a mobilitást és az együttműködéseket.

A mobilitást politikai és intézményi tényezők is befolyásolják. Magyarország 2023-ban kimaradt az új Erasmus+ és Horizon Europe projektekből, az Egyesült Királyság pedig kilépett az Erasmus+ programból, ami szűkítette a nemzetközi együttműködéseket.

Az Európai Unió a végzettségek kölcsönös elismerésének erősítését célozza, ugyanakkor a nemzetköziesedés új minőségbiztosítási kihívásokat hoz: közös programok akkreditációja, távoktatás, hallgatói értékelés, külföldi campusok minőségbiztosítása. Ezek alapja a European Approach for Quality Assurance of Joint Programmes, amely a határon átnyúló (cross-border) minőségbiztosítás jelentőségének növekedését mutatja.

Az EQAR-ban szereplő ügynökségek és a DEQAR adatbázis növekedése jól mutatja a minőségbiztosítás európai térnyerését. A minőségbiztosítási folyamatok az ESG iránymutatásain alapulnak, ugyanakkor teret hagynak a nemzeti sajátosságoknak.

A kutatások szerint a minőségbiztosítási rendszerek hatással vannak az intézményi struktúrára, ösztönzőkre és kultúrára. Az ipari minőségirányítási modellek alkalmazása a felsőoktatásban korlátozottan működik, ezért a hallgatói tanulás maximalizálása marad a minőség központi eleme.

4.1.5. A felsőoktatási minőségbiztosítás európai rendszere és értelmezési keretei (H1–H3)

A felsőoktatási minőségbiztosítás rendszere több szinten értelmezhető, amely magában foglalja a külső minőségértékelési mechanizmusokat (akkreditáció, értékelési eljárások), valamint az intézményi szintű belső minőségbiztosítási rendszereket. Az ESG keretrendszere meghatározó szerepet játszik e folyamatok egységesítésében, bár hatóköre elsősorban az oktatási tevékenységre és az ahhoz kapcsolódó folyamatokra terjed ki. Ugyanakkor számos releváns kapcsolódása van a kutatással, emellett a disszertáció hangsúlyosan érvel.

A kutatási tevékenység az ESG-ben jellemzően közvetett módon jelenik meg: egyrészt a felsőoktatási intézmények működési kontextusaként, a dokumentum hatóköre vonatkozásában másrészt egyes standardokhoz (különösen az oktatás–kutatás kapcsolatára, az oktatói kompetenciákra és az intézményi stratégiára vonatkozó elemekhez) kapcsolódva. Fontos ezért elhatárolni a kutatás minőségbiztosítását és a kutatásértékelést: míg az előbbi elsősorban folyamat- és szervezeti szintű megfelelésre és fejlesztésre irányul, addig a kutatás minőségének értékelése jellemzően teljesítményalapú indikátorokon (pl. publikációs output, idézettség, pályázati eredményesség) keresztül valósul meg. A két terület közötti kapcsolat ugyanakkor egyre erősebbé válik, különösen a nemzetközi rangsorok és kiválósági programok hatására, amelyek a kutatási teljesítményt a felsőoktatási intézmények általános minőségének meghatározó dimenziójaként kezelik.

Az Európai Unió Tanácsának legújabb ajánlása tovább erősíti ezt az irányt, amikor a minőségbiztosítást a felsőoktatási rendszerek közötti bizalom és együttműködés alapjaként értelmezi, és egyben az intézményi szintű megközelítés előtérbe helyezését hangsúlyozza. A dokumentum szerint a minőség biztosítása elsődlegesen az intézmények felelőssége, ami az intézményi szintű minőségbiztosítás és stratégiai irányítás szerepének további erősödését jelzi.

4.1.6. A felsőoktatás minőségének dinamikus karaktere: globális rangsorok (H3–H4)

A globális rangsorok a minőségbiztosítás és a tudományos kimenetek közötti közvetett kapcsolatot jelzik. A legfontosabb globális rangsorok:

- ARWU (Shanghai Ranking): elsősorban tudományos teljesítményre fókuszál
- Times Higher Education (THE): kutatás, oktatás és idézettség egyensúlya
- QS: reputáció és nemzetköziesedési mutatók hangsúlya
- U.S. News: reputáció, publikációs teljesítmény és nemzetközi együttműködés

E rangsorok jelentős hatást gyakorolnak az intézményi stratégiákra, ugyanakkor módszertani kritikák érik őket: adatminőség, reprezentativitás, eltérő indikátorok. Az Európai Egyetemek

Szövetségének (EUA) ajánlásai szerint a rangsorok használata során fontos a kritikus értelmezés, a többdimenziós megközelítés és az intézményi stratégia elsődlegessége. A globális rangsorok externális hatásai a gazdasági és társadalmi dimenziókban is megjelennek. A felsőoktatás minősége és a gazdasági fejlettség között korreláció mutatható ki. A fejlett gazdaságokban fejlettebb a felsőoktatás és a minőségbiztosítási rendszer.

Az emberi tőke elmélete szerint a felsőoktatásba történő befektetés növeli a termelékenységet és a gazdasági növekedést. Az OECD adatai is alátámasztják, hogy a felsőfokú végzettség jobb foglalkoztatási és jövedelmi kilátásokat biztosít, ugyanakkor továbbra is fennállnak egyenlőtlenségek nemek és társadalmi háttér szerint. A rangsorok hatással vannak az ágazati politikákra és az intézményi stratégiákra, de nem alkalmasak az egyetemek teljesítményének komplex mérésére. A pandémia után egyre nagyobb hangsúlyt kap az intézmények társadalmi szerepvállalása, inkluzivitása és rezilienciája a ranghelyezések mellett.

Összességében a globális rangsorok fontos viszonyítási pontot jelentenek, ugyanakkor használatuk csak kritikus megközelítéssel, a minőségbiztosítás és társadalmi hatások figyelembevételével indokolt.

4.1.7. A posztszocialista országok felsőoktatási rendszereinek fejlődése – különös tekintettel a V4 országokra (H1–H4)

A posztszocialista országok felsőoktatási rendszere a szovjet modell alapján alakult ki, amely az oktatás és a kutatás intézményi szétválasztására épült. A tudományos kutatás, s az alapkutatások többsége döntően akadémiai kutatóintézetekben zajlott, míg az egyetemek elsődleges feladata a szakemberképzés volt, korlátozott kutatási szereppel.

Az egyetemek a tervgazdaság igényeihez igazodó szakemberképzést biztosították, erős ideológiai kontroll mellett. Az akadémiák ezzel szemben a tudománypolitika és az alapkutatás központjai voltak, jelentős állami finanszírozással. Bár létezett együttműködés az akadémiai és egyetemi szféra között, a funkcionális elkülönülés meghatározó maradt. A modell elősegítette az ipari és technológiai fejlesztéseket, ugyanakkor a kutatás és oktatás közötti szinergiák korlátozottan érvényesültek, ami a későbbi reformok egyik fő indokává vált.

A rendszerváltást követően a posztszocialista országokban átfogó reformok indultak a tudomány és felsőoktatás modernizálására. A fő cél a nyugat-európai modellekhez való közelítés, az egyetemi autonómia erősítése és a versenyalapú kutatásfinanszírozás bevezetése volt. Számos országban létrejöttek független kutatásfinanszírozó szervezetek, és erősödött az egyetemek kutatási szerepe. A balti államok radikális integrációt hajtottak végre, beolvasztva az akadémiai kutatóintézeteket az egyetemekbe, míg Közép-Európában fokozatosabb reformok történtek. Magyarországon a kutatási források versenyalapú elosztása, valamint az akkreditációs rendszer kiépítése támogatta az intézményi átalakulást. A reformok eredményeként nőtt az egyetemek kutatási kapacitása, és erősödött az együttműködés az akadémiai és egyetemi szféra között, bár az integráció mértéke országonként eltérő maradt. A posztszocialista országok a 1990-es évektől a kutatóegyetemi modell irányába mozdultak el. A Bologna-folyamat, az EU-csatlakozás és a kutatási keretprogramokhoz való kapcsolódás felgyorsította a strukturális reformokat. A doktori képzések megerősítése, a nemzetközi publikációs követelmények és a rangsorokban való megjelenés ösztönzése mind a nyugati minták adaptációját szolgálták. Az egyetemek mellett innovációs központok és technológiai parkok jöttek létre, és erősödött az egyetem–ipar együttműködés. Ugyanakkor a történelmi

örökség miatt több országban megmaradt a dualitás az akadémiai és egyetemi szféra között, ami eltérő fejlődési pályákat eredményezett.

4.1.8. Tudományos kiválóság és az ERC pályázatok szerepe (H3)

Az Európai Kutatási Tanács pályázatai a tudományos kiválóság kiemelt indikátorai. Az ERC kizárólag a tudományos kiválóság elvén alapuló, 'bottom-up' finanszírozási modellt alkalmaz, és a kutatói életpálya különböző szakaszaihoz igazodó támogatásokat nyújt. Az ERC-támogatások nemcsak az egyéni teljesítményt jelzik, hanem az intézményi ökoszisztéma fejlettségét is. A sikeres pályázatokhoz erős intézményi háttér, kutatási infrastruktúra, mentorálás és nemzetközi mobilitás szükséges. A kutatói mobilitás növeli a publikációs teljesítményt és a nemzetközi együttműködések számát, míg az intézményi kapacitás meghatározó a kiválóság fenntartásában. Az ERC-pályázatok ezért alkalmasak a tudományos teljesítmény nemzetközi összehasonlítására.

4.1.9. Tudománypolitika és felsőoktatáspolitikai a V4 országokban (H2-H4)

A tudománypolitika és a felsőoktatáspolitikai kapcsolata a V4 országokban eltérő fejlődési pályát mutat. A rendszerváltást követően a két terület párhuzamosan, de nem mindig összehangoltan fejlődött.

Lengyelországban integrált reformok erősítették az egyetemek stratégiai szerepét, míg Csehországban koordinációs mechanizmusok alakultak ki. Szlovákiában a rendszer fragmentáltabb maradt, Magyarországon pedig strukturális szétválasztás figyelhető meg, különösen a kutatóhálózat átalakítása után.

4.1.10. A V4 országok tudományos teljesítménye és rangsorai (H3-H4)

A V4 országok felsőoktatási rendszerei hasonló történeti alapokról indultak, de eltérő nemzetközi láthatóságot értek el. A globális rangsorokban a cseh és lengyel egyetemek általában előrébb szerepelnek, amit erősebb kutatási infrastruktúra és finanszírozás magyaráz.

Az ERC pályázatok eloszlása is különbségeket mutat:

- Csehország – legerősebb teljesítmény
- Lengyelország – stabil növekedés
- Magyarország – korábbi erős eredmények, majd visszaesés
- Szlovákia – alacsonyabb kapacitás

A különbségek fő tényezői a kutatásfinanszírozás, nemzetközi együttműködések és intézményi stratégiák.

Összességében tehát, a posztoszocialista országok közös intézményi öröksége ellenére eltérő fejlődési pályák alakultak ki. A rendszerváltás utáni reformok az egyetemek kutatási szerepének erősítését és a nyugat-európai modellekhez való konvergenciát célozták.

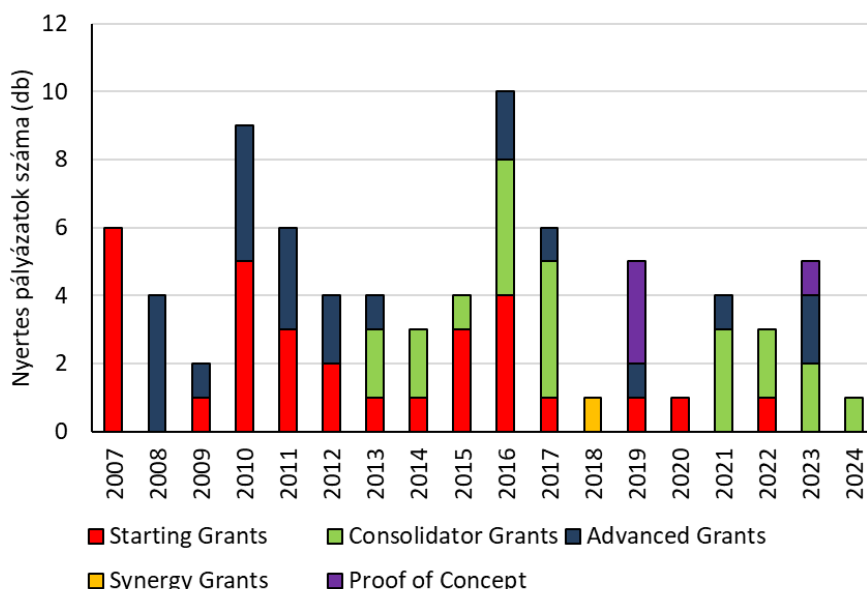
A V4 országok esetében a tudománypolitika és felsőoktatáspolitikai integrációja, az intézményi tanulás és a kutatási kapacitás kulcsfontosságú tényezők a tudományos kiválóság és nemzetközi láthatóság szempontjából. Az ERC pályázatok és a globális rangsorok jól tükrözik a régió belüli különbségeket és a fejlődési pályák diverzitását.

4.2. Az empirikus tapasztalatok eredményei

4.2.1. A kvantitatív adatgyűjtés eredménye (H3 tesztelése)

A kutatási kiválóságot nagyban meghatározza az intézményi folyamatok minősége, minőségbiztosítása is. Az erős felsőoktatási minőségi relevanciát az adja, hogy az ERC-sikerek a felsőoktatási intézményekben a gyakoribbak, amelyek a kutatói karrierutak strukturált támogatására törekednek, igyekeznek intézményesíteni a nemzetközi hálózatok, továbbá a tevékenységükben fontos szerephez jut a projektmenedzsment is. Az adott szervezet minőségbiztosítása tehát nem kizárólag az oktatás minőségével kapcsolatos, hanem egy komplexebb rendszer, mely szervezeti koordinációs feladatokat is magába foglal, melyek fontos szerephez jutnak a magas szintű tudományos teljesítmény elérése szempontjából.

Az ERC nyerések időbeli eloszlását vizsgálva két nagyobb hullámot különböztethetünk meg. Az első a program indulásához kapcsolódik: 2007 és 2011 között összesen 27 pályázatot nyertek magyar kutatók, ezen időszakon belül is kiugró volt a 2010-es év 9 nyertes pályázattal és a 2007-es év 6 nyertes pályázattal. Ekkor a sikerek főként Starting és Advanced grantokhoz kötődtek (2010-ben 5 StG és 4 AdG). A 2012 és 2015-ös időszak mérsékeltebb volt, évi 3–4 nyertes pályázattal, majd 2016 és 2017 ismét erős évek voltak (2016: 10 nyerés; 2017: 6), ahol a Consolidator grantok aránya látványosan magasabb volt (2016-ban 4 StG + 4 CoG + 2 AdG). 2018-tól kezdődően viszont széttartóbb mintázatot figyelhetünk meg: kizárólag egyszer jelent meg a Synergi, 2018-ban, a Proof of Concept 2019-ben (3) és 2023-ban (1) bukkan fel, ami a hasznosítási/validációs irányok erősödésével magyarázható. 2020 volt a pandémiás mélypont 1 nyertes pályázattal, 2021–2023 között viszont stabilizálódás látszik (4–5 nyerés/év), majd 2024-ben is csak egy 1 nyertes pályázat szerepel a listán.

1. ábra: Magyar ERC-nyerések időbeli eloszlása típusonként 2007 és 2024 között

Forrás: Lakatos et al. (2025a), p. 10

A HUN-REN-ben található a legtöbb Consolidator és Advanced projekt (utóbbiból 15 a 22-ből), ami arra utal, hogy a hálózat a magasabb érettségi szintű, nagyobb ívű kutatásokat kifejezetten jól tudja befogadni. Az ELTE és a CEU inkább a Starting és Consolidator

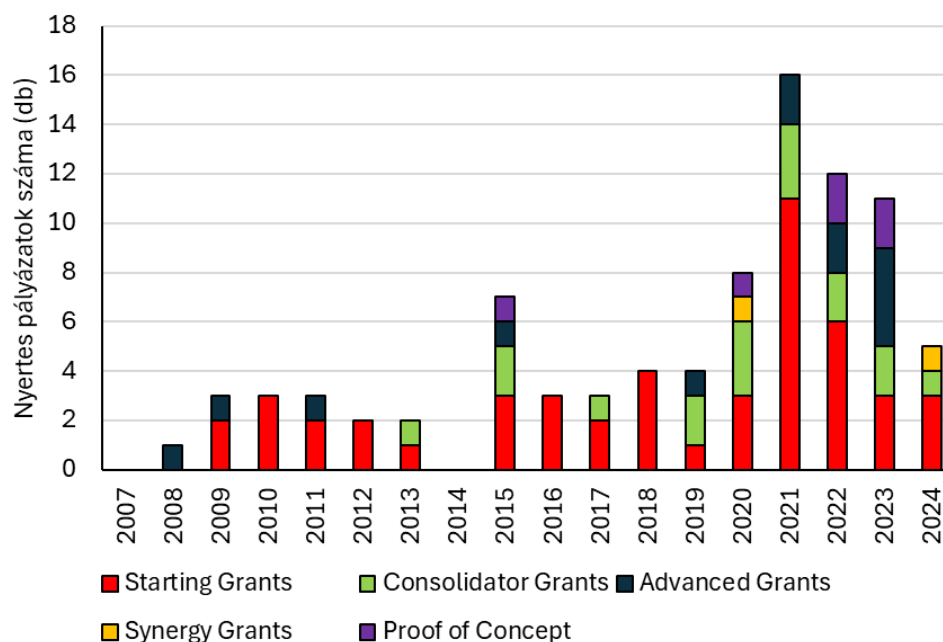
kategóriákban erős, ami pályaindítási és konszolidációs kapacitásból adódik; a BME és az SZTE esetén kiegyensúlyozottabb a profil, és náluk jelenik meg Proof of Concept is, ami a hasznosítási-innovációs átfutásokat erősíti. A fogadói térképen tehát egy központi HUN-REN-magot találhatunk és körülötte több, külön profilú egyetemi pólust: a nagy hálózati intézetekhez gravitáló Advanced-tömeg mellett élénk pályaindítás zajlik az ELTE-n (és a CEU történeti/regionális vonzásában), miközben a BME és az SZTE a kutatási eredmények alkalmazási irányába is nyit.

Az ERC-projekt első 5 évében a vezető kutatóknak a fogadó intézménynél kell maradniuk. Ennek megfelelően a 1-3 éves „pályázat utáni” idők gyakran másodlagos/párhuzamos affiliációk, míg a 6-10+ év esetén tartósabb post-ERC lehorgonyzás vagy tudatos intézményváltás történik. A rendszer körforgásszerűen működik: a hazai megtartás és a célzott nemzetközi kapcsolatok erősítik egymást, és újabb ERC-khez járulhatnak hozzá. Az adatok egymást kiegészítő karrierstratégiát mutatnak. Egyrészt megfigyelhetők a rövidebb előtörténetű nyertesek, akik gyorsan integrálódnak egy hazai egységbe és ott készítik elő az ERC-pályázatot. Másrészt vannak hosszabb intézményi múltú nyertesek, ahol a kutató vagy végig ugyanabban a magyar intézményben építkezett, vagy jelentős nemzetközi szakasz után tért vissza és mélyült be. A HUN-REN központi szerepe, valamint az ELTE-vel, BME-vel és SZTE-vel alkotott erős kapcsolatai arra utalnak, hogy a hazai ökoszisztémán belüli konzorciális és átjárható pályák támogatása kiemelkedő jelentőségű az ERC-sikerét tekintve.

Stratégiai értelemben az alábbi három irány az indokolt:

1. kétpályás tehetségtámogatás – külön csomagok a gyors beágyazódást igénylő kutatóknak (gyors infrastruktúra-hozzáférés, belső bírálati kör, pályázati mentoring) és a hosszabb pályán mozgóknak (nagyobb autonómia, csoportbővítés, nemzetközi vendégkör);
2. visszatérési csatornák – célzott együttműködések a visszatérő forrásintézményekkel (Oxford, UCL, University of California, University of Chicago, Princeton, Rutgers, NYU/NYU Courant, Tel-Aviv, Max Planck, CNRS, valamint ipari oldalról a Nokia és a Microsoft), továbbá co-appointment konstrukciók és közös doktori/kutatási programok kialakítása. A co-appointment során kettős vagy megosztott kinevezés történik, amelyben a kutató egyszerre két intézményhez tartozik hivatalos jogviszonnyal és meghatározott feladatmegosztással. Az ilyen együttműködési formák azért kiemelten fontosak, mert a tényleges ERC-nyertesek jelentős része ezekből az intézményi csatornákból érkezik;
3. HUN-REN–egyetemi utánpótlási csatorna – egyetemekkel közösen kialakított, lépcsőzetes felépítésű utánpótlási/programcsatorna, amely 3–5 éves, strukturált ERC-előkészítő szakaszként működne. A rendszer rendszeres műhelyeket, belső bírálati köröket és angol nyelvű próbainterjúkat tartalmazna, és rugalmasan igazodna a hazai bázison építkező, valamint a frissen csatlakozó kutatók felkészítéséhez.

A lengyel ERC nyeréseket vizsgálva látható, hogy a 2020-at követő évek a legeredményesebbek, ezen belül is kiemelkedik a 2021-es év, amikor 16 nyeresz született. Habár ezt követően csökkentő tendencia figyelhető meg, még a 2024-es 5 nyertes pályázat is a 2007 és 2019 közötti időszakhoz képest magasabb – kivéve a 2015-ös évet. A típusok szerinti eloszlás vizsgálata alapján látható, hogy a legtöbb évben a Starting Grantshez kötődik a legtöbb nyeresz, ezt követően pedig a Consolidator Grants és az Advanced Grants is nagyobb számban fordul elő.

2. ábra: Lengyel ERC-nyerések időbeli eloszlása típusonként 2007 és 2024 között

Forrás: Saját szerkesztés ERC adatok alapján

A University of Warsaw nyerte a legtöbb pályázatot (33 db), ami a 2007 és 2024 közötti időszakban az összes nyertes pályázat 38%-át teszi ki. A második helyen a nyertes pályázatokat tekintve a Polish Academy of Sciences szerepel, 23%-kal (20 pályázat), a harmadik a Jagiellonian University 13%-kal (11 nyertes pályázat). A lengyel ERC-nyertes pályázatok között a legtöbb a Starting Grantsbe tartozik 56%-kal (49 pályázat), ezt követően a Consolidator Grants (20%, 17 pályázat), majd az Advanced Grants (15%, 13 pályázat) található. A Proof of Concepts mindössze 7% (6 pályázat), míg a Synergy Grants 2% (2 pályázat).

Az ERC-nyertes kutatók affiliációinak vizsgálata – különösen a pályázat előtti és utáni intézményi kötődések összehasonlítása – markáns különbségeket tár fel a magyar és a lengyel felsőoktatási és kutatási rendszerek működési logikájában. A lengyel esetben a pályázat előtti szakaszt erőteljes nemzetközi mobilitás és „brain gain” jelenség jellemzi: a kutatók jelentős része vezető nemzetközi intézményekből érkezik vagy kapcsolódik vissza a lengyel rendszerbe. Ezt a mintázatot a pályázatot követően egy kifejezett intézményi és országon belüli megtartás egészíti ki: az ERC-nyertes kutatók döntő többsége a támogatás elnyerését követően is Lengyelországban, jellemzően ugyanazon fogadó intézményben folytatja tevékenységét. Ez a kettős mechanizmus – a nemzetközi tehetségek bevonása és azok intézményi szintű megtartása – egy koncentrált és tudatosan működő kiválósági ökoszisztémára utal, amely szakpolitikai szempontból a kutatási kapacitások felhalmozását és stabilizálását szolgálja.

Ezzel szemben a magyar mintázat kevésbé koncentrált és fragmentáltabb intézményi struktúrát mutat: a kiválóság nem néhány domináns intézmény köré szerveződik, hanem több, eltérő típusú szervezet (egyetemek, kutatóintézetek, nemzetközi intézmények) között oszlik meg, ami a pályautakban és affiliációkban is nagyobb heterogenitást eredményez. A pályázat előtti és utáni affiliációk közötti kapcsolatok kevésbé mutatnak stabil, intézményi szinten megerősített mintázatot, ami arra utal, hogy a kutatási kiválóság inkább többcsatornás, részben externális

kapcsolatokhoz kötődő módon jelenik meg, és kevésbé épül be egy koncentrált intézményi keretbe.

A két rendszer közötti alapvető különbség tehát abban ragadható meg, hogy míg Lengyelországban az ERC-sikerek egy integrált, intézményileg szervezett és magas retenciós képességgel rendelkező modellhez kapcsolódnak, addig Magyarországon a kiválóság inkább diffúz, intézményközi és részben mobilitás-alapú mintázatok mentén jelenik meg. Ez a különbség érdemben befolyásolja a tudományos teljesítmény, a nemzetközi láthatóság és a kutatási kapacitások hosszú távú alakulását. Ezen megállapításokat a teljes tézis kifejti és ábrákkal illusztrálja.

4.2.2. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem és a Varsói Egyetem komparatív elemzése (H2 és H3 tesztelése)

A vizsgált felsőoktatási intézmények kiválasztása során a fő szempont a kiválóság volt, amelyeket a kvantitatív kutatás is igazol. Az összehasonlíthatóság és egyéb szempontok mentén haladva, két olyan ország illetőleg egyetem elemzésére kerül sor, melyek a nemzetközi rangsorokban is előkelő helyen szerepelnek, továbbá nemzetközi és európai uniós projektekben is rendszeresen is részt vesznek. A döntésben a szempontok között szerepelt a földrajzi elhelyezkedés is, mindkét egyetem központi helyen, fővárosban található, továbbá nagy állami fenntartású egyetemek.

A Varsói Egyetem Lengyelország legnagyobb és egyik legjobb egyeteme, több mint 200 éves múlttal rendelkezik, vezető kutatóközpont, és a világ legjobb egyetemeinek 3%-ába tartozik. Az oktatás minőségét tekintve, a Varsói Egyetem 36 000 alap- és mesterképzéses hallgatót, 1900 PhD-hallgatót és 1200 nem diplomás posztgraduális hallgatót oktat. Az egyetem 8000 főt foglalkoztat, köztük több mint 4000 oktatót. 25 kar és 30 egyéb akadémiai és kutatási egység működik, ezek közé tartozik az Új Technológiák Központja és az Egyetemi Technológia Transzfer Központ. A Varsói Egyetem több mint 1000 külföldi és hazai intézménnyel működik együtt aktívan, és közvetlen együttműködési megállapodások keretében több mint 70 országból származó 350 partnerrel. A nemzetköziesítés szintje teszi az egyetemet Közép-Kelet-Európa egyik vezető akadémiai intézményévé. Az egyetem számos nemzetközi társaság és kutatási hálózat tagja, például a 4EU+ Európai Egyetemi Szövetségé. A Varsói Egyetem közösségéhez 4000 külföldi diák tartozik. Az egyetem kilenc díjat kapott lengyel és nemzetközi intézményektől az Erasmus+ programban való részvételéért. Az Európai Bizottság szerint Európa több mint 3000 intézménye közül ezen a területen a legjelentősebbek közé tartozik. Az egyetem tevékenységének alapja az oktatás és a kutatás egysége. Az egyetem küldetése a társadalomban, hogy mindenki számára biztosítsa a tudáshoz való hozzáférést és a készségek elsajátítását, aki jogosult rá.

A finanszírozást tekintve, az egyetem jelentős állami támogatást kap, továbbá fontos szerepe van a finanszírozási szerkezetében a pályázatoknak és különböző külső forrásoknak is, továbbá bevételekre tesz szert ipari és nemzetközi együttműködésekben is. Az egyetemen a lengyel és az európai uniós hallgatók számára ingyenes, illetve kedvezményes tandíjas a képzés, míg az EU-n kívüli hallgatóknak tandíjat kell fizetniük.

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem egy olyan modern egyetem, mely több mint 370 éves hagyományokkal rendelkezik. Az ELTE elődjét 1635-ben alapította Pázmány Péter bíboros Nagyszombatban katolikus egyetemenként teológia és filozófia oktatására. 1770-1780-ban az egyetemet Budára, majd Pestre helyezték át, és Mária Terézia, Ausztria császárnéja és

Magyarország királynője támogatásával Magyar Királyi Egyetemmé vált. A következő évtizedekben új karokat hoztak létre, hogy megfeleljenek a társadalmi elvárásainak. A 19. század második felében az egyetem a mai értelemben vett modern felsőoktatás központjává fejlődött, amely szinte minden tudományos területen biztosít képzéseket. 1950-ben az egyetemet átszervezték, és felvette mai nevét. Az egyetem nevét egyik professzoráról, a világhírű fizikusról, Eötvös Lorándról kapta. Az egyetem hivatalos küldetése az oktatás, kutatás és tudástranszfer és a közösségi kapcsolatok fejlesztése. Az egyetem értékes és korszerű tudás átadására törekszik, mely versenyképes diplomát biztosít valamennyi szinten. A kutatás fontos szerephez jut az egyetemen, világszínvonalúan végzik ezt a tevékenységet, melyben a társadalmi kihívásokra összpontosítanak. A tehetséggondozás is fontos szerephez jut, törekednek arra, hogy magasan képzett oktatókat és kutatókat vonzzanak az intézménybe. Az ELTE a közép-európai régió vezető egyetemi központja, mely számára fontosak a közösségi kapcsolatok. Jelenleg az egyetem nyolc karral rendelkezik: Természettudományi, Informatikai, Jog- és Államtudományi, Bölcsészettudományi, Társadalomtudományi, Nevelés- és Pszichológiai, Általános Iskolai és Óvodai Tanárképző, valamint a Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar. A hallgatók száma közel 40.000 fő, a külföldi hallgatók aránya 7-10%. A foglalkoztatottak száma több, mint 3000 fő, amelyből körülbelül 1700 fő oktató-kutató. Ez kevesebb, mint feleannyi, mint a Varsói Egyetem esetében.

Az ELTE elsődlegesen állami költségvetési támogatásokból működik, melyet az oktatás, a kultúra, valamint az infrastruktúra fenntartására költenek. Bevételek származnak az egyetem az önköltséges képzésekből, az európai uniós pályázatokból, valamint a vállalati együttműködésekben is. A hallgatói finanszírozást tekintve, államilag támogatott, valamint költségtérítéssel járó képzések is elérhetők, továbbá a nemzetközi hallgatókat különböző ösztöndíjakkal kívánják bevonni.

Az ERC pályázatokban való részvétel meghatározó komponens, a minőségi kiválóság és a minőség összehasonlításának kapcsán, és ezek alapján megvizsgáltam, hogy a két ország esetében, és ezen belül a két egyetemen, milyen a pályázatokon való részvétel, illetve az elnyert pályázatok száma. Kvalitatív kutatásomban kiemelt figyelmet fordítok arra, hogy mi vezetett (hetet) az adott ERC pályázat elnyeréséhez. Az ERC pályázatok természetéről a későbbiekben értekezem.

4.2.3. A minőségbiztosítási rendszerek és mechanizmusok hozzájárulása a tudományos kiválóság érvényesítéséhez (H2 tesztelés)

Az ELTE akkreditációs jelentése az egyetem működését, minőségfejlesztési folyamatait és a nemzetközi standardokhoz illeszkedő működés irányát mutatja be átfogóan. A MAB intézményakkreditációjához kapcsolódóan az ELTE önértékelési folyamata során értékeli működését, minőségirányítási rendszerét és tudományos teljesítményét is átfogó, adatvezérelt módon. Az önértékelés folyamata központilag koordinált, többszínű jóváhagyást került beépítésre a folyamatba, ezzel biztosítva, hogy az intézmény és a doktori iskolák teljesítménye transzparens módon jelenjen meg a nemzetközi minőségbiztosítási standardokhoz illeszkedve. A dokumentumok egyrészt az akkreditációs megfelelés igazolására szolgálnak, illetve emellett stratégiai eszköznek is tekinthetők a kutatási kiválóság, a fenntartható intézményi fejlődés és az ELTE nemzetközi versenyképességének erősítése érdekében.

A MAB látogató bizottsági jelentése alapján megállapítható, hogy az ELTE minőségbiztosítási rendszere az európai minőségbiztosítási standardok szerint működik, amely alátámasztja az

oktatás és kutatás folyamatos fejlesztését. A jelentés azonban rávilágít arra is, hogy a minőségbiztosítási tevékenységek nem rendszeresek és egységesek minden kari és szervezeti egységben, továbbá a tervezés, értékelés és ellenőrzés folyamatainak területén is hiányosságokat azonosítottak, melyek fejlesztése szükséges a PDCA-ciklus teljes körű érvényesülése érdekében. A jelentés kiemeli a kutatómenedzsment és az intézményi stratégiai illeszkedés erősségeit, miközben javaslatot tesz a minőségbiztosítási gyakorlatok javítására és a folyamatos fejlesztési mechanizmusok szisztematikusabb alkalmazására az egész intézményben.

A jelentés pozitívként emeli ki az ELTE minőségbiztosítása kapcsán a formális minőségbiztosítási rendszer meglétét, amely az oktatási és kutatási tevékenységek minőségét is magába foglalja. Az erősségek közé tartozik, hogy a kutatómenedzsment és az intézményi stratégiai célok erősen összefüggenek, ami támogatja a tudományos teljesítmény tervezett fejlesztését. A zavartalan tudományos munkát segítik a támogató infrastruktúra és háttérfolyamatok is, melyek stabil háttérrel biztosítanak az oktatáshoz és a kutatáshoz is.

A jelentés a hiányosságok azonosítására is kitért és megállapította, hogy formálisan megfelelő a központi szintű minőségbiztosítási rendszer, azonban kari szinten és az alsóbb szervezeti szinteken nem egységes, illetve nem rendszeres a minőségbiztosítás, ami a PDCA-ciklus érvényesülését gyengíti.

A minőségbiztosítási tevékenység koordinációját a Minőségügyi Iroda végzi. A Minőségfejlesztési Bizottságot az oktatási rektorhelyettes vezeti.

A Varsói Egyetem minőségbiztosítási rendszerét tekintve fontos szerepet tölt be a Varsói Egyetem Oktatásminőségi Irodája. Az iroda fő célja egy átfogó és hatékony minőségbiztosítási rendszer létrehozása és teljes körű megvalósítása. A minőségbiztosítási rendszer több szintet foglal magában: az egyetemi oktatásminőségbiztosítási csoportot (központi szinten), az oktatásminőségbiztosítási kari csoportokat, a Varsói Egyetem más szervezeti egységeinek oktatásminőségbiztosítási csoportjait, valamint a minőségbiztosítási értékelési egységet. Az intézmény minőségbiztosítási rendszere tiszteletben tartja az egyetemi egységek autonómiáját és sajátosságait. Azon a meggyőződésen alapul, hogy a magas minőséget az önértékelés, a párbeszéd, az együttműködés, a támogatás, illetve a legjobb és a leghatékonyabb megoldások népszerűsítése nagyban segítik. A minőségbiztosítási értékelési osztály rendszeresen vizsgálja az egyetem oktatási körülményeit, valamint javaslatokat tesz az oktatás minőségének javítására.

Az egyetemen formálisan szabályozott minőségbiztosítási rendszer működik, amelyet rektori rendelet vezetett be. Az intézményi szintű koordinációt az Egyetemi Oktatási Tanács látja el, amely stratégiai irányokat határoz meg és ajánlásokat fogalmaz meg a képzési folyamat szervezésére. A Lengyel Akkreditációs Bizottság (PKA) jelentésének fő kritikája azzal összefüggésben merül fel, hogy ugyanaz a kör felelős a program tervezéséért és a (belső) minőségértékelésért, azaz a végrehajtó és ellenőrző funkció nincs szétválasztva, ami negatívan befolyásolhatja az objektivitást és az értékelés hitelességét.

Az ELTE és a Varsói Egyetem minőségbiztosításának ismertetése alapján elmondható, hogy mindkét felsőoktatási intézmény ugyanazzal a fő kihívással küzd, mégpedig azzal, hogy a rendszer nem egyenszilárdságú, azaz jelentős eltéréseket azonosíthatunk a különböző szervezeti egységek, karok és kutatócsoportok között: eltérően alkalmazzák a minőségbiztosítási eszközöket, eltérően kezelik a stratégiai célokat, valamint a visszacsatolási

mechanizmusok is máshogy működnek. Ugyanakkor a meglévő folyamatok képesek a visszajelzési rendszereken keresztül a tehetséggondozás támogatására, bár eltérő hatékonysággal (egyes területek dominanciája).

Mind az ELTE, mind pedig a Varsói Egyetem esetében a vonatkozó belső dokumentáció és akkreditációs jelentések vizsgálata alapján elmondható, hogy a belső minőségbiztosítási folyamatok megfelelő alkalmazása, a visszajelzések szisztematikus gyűjtése és becsatornázása, valamint PDCA ciklus működtetése hozzájárulnak a fiatal kutatók akadémiai előmeneteléhez, és a kutatásértékelés intézményi mechanizmusainak fejlesztéséhez. Ugyanakkor javasolt további hangsúlyt helyezni az akadémiai életpálya elején álló tehetséges kutatókra, és az ő mentorálásukra, nemzetközi pályázati rendszerekben történő részvételre való felkészítésre.

5. A KUTATÁS KORLÁTAI ÉS TOVÁBBFEJLESZTÉSI IRÁNYAI

A kutatás eredményeinek értelmezése során több módszertani és adatforrási korlátot szükséges figyelembe venni. A kvantitatív elemzés elsősorban nemzetközi adatbázisokra (különösen a Scopus és az ERC adatbázisára), valamint rangsorindikátorokra épül, amelyek ugyan összehasonlítható és széles körben alkalmazott indikátorokat biztosítanak, ugyanakkor a tudományos teljesítmény komplex jellegét csak részben képesek megragadni. A minőség, láthatóság és kiválóság közötti kapcsolatrendszer operacionalizálása szükségszerűen ezen indikátorokon keresztül történik, ami korlátozza az intézményi működés és a tudományos teljesítmény mögötti mechanizmusok teljes körű feltárását.

A kvalitatív kutatás nem esettanulmányként valósul meg, hanem összehasonlító jellegű intézményi elemzésként, amely korlátozott számú intézmény – Magyarország és Lengyelország vezető egyetemei – vizsgálatára épül. Ennek megfelelően az eredmények értelmezése elsősorban a vizsgált intézményi és nemzeti kontextushoz kötődik. Az affiliációs mintázatok elemzése szintén nyilvánosan elérhető adatokra támaszkodik, ami nem minden esetben teszi lehetővé az egyéni kutatói pályautak teljes körű rekonstrukcióját, ugyanakkor alkalmas az intézményi és rendszerszintű mintázatok azonosítására.

A fenti korlátok egyben kijelölik a kutatás továbbfejlesztésének lehetséges irányait is. Indokolt lehet a vizsgálatba bevont intézményi és országhör bővítése, különösen más közép- és kelet-európai országok bevonásával, valamint a kvalitatív elemzések elmélyítése, különösen primer adatgyűjtésen alapuló módszerek alkalmazásával. További kutatási irányt jelenthet a kutatói mobilitás és affiliációk longitudinális vizsgálata tekintettel a minőségbiztosítási rendszerek és a kutatásértékelési mechanizmusok intézményi szintű kapcsolódásaira.

A lengyel és magyar mintázatok közötti különbségek alapján kiemelt további vizsgálati irányt jelenthet a nemzeti szintű kiválósági és tehetséggondozási programok szerepe, különösen a lengyel rendszer esetében, a magyar NKKP programhoz hasonló eszközök működésének feltárása. Ez hozzájárulhat annak mélyebb megértéséhez, hogy a kutatási kapacitások felhalmozása és intézményi szintű megtartása milyen szakpolitikai mechanizmusokon keresztül valósul meg, és miként kapcsolódik a minőség, láthatóság és kiválóság közötti összefüggésekhez.

6. ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK ÉS TÉZISEK

A kutatás a felsőoktatás minősége, láthatósága és kiválósága közötti kapcsolatrendszer empirikus vizsgálatára irányult, különös tekintettel a visegrádi országokra, ezen belül Magyarországra és Lengyelországra. A disszertáció több módszer kombinálásával, szisztematikus irodalomáttekintés, kvantitatív adatelemzés és kvalitatív, összehasonlító intézményi elemzés alkalmazásával vizsgálta a minőségbiztosítási rendszerek, a tudományos teljesítmény és az intézményi működés közötti összefüggéseket.

A H1 hipotézis vizsgálata alapján megállapítható, hogy a felsőoktatás minősége strukturálisan heterogén, amely nem írható le egységes, univerzális minőségértelmezéssel. Az empirikus eredmények rámutatnak arra, hogy az intézmények eltérő módon határozzák meg minőségcéljaikat, és ezek a különbségek szorosan összefüggnek az intézményi stratégiával, a szervezeti működéssel és a külső elvárásokhoz való viszonyal. A minőségbiztosítási rendszerek akkor járulnak hozzá hatékonyan az intézményi működéshez, ha azok nem pusztán formális megfelelési eszközként jelennek meg, hanem a szervezeti működésbe integrált módon támogatják a stratégiai célok megvalósítását. Mindez alátámasztja a minőség heterogenitására vonatkozó hipotézist.

A H2 és H3 hipotézisek vizsgálata alapján megállapítható, hogy a minőségbiztosítás és a tudományos teljesítmény közötti kapcsolat közvetett módon érvényesül. A kvantitatív és kvalitatív eredmények egyaránt azt mutatják, hogy a minőségbiztosítási rendszerek nem közvetlenül generálnak tudományos outputot, hanem a szervezeti működésen, az erőforrás-allokáción, valamint a karrierút mechanizmusokon keresztül fejtik ki hatásukat. Az ESG alapú minőségbiztosítási keretrendszer közvetett módon hat a kutatási teljesítményre is, különösen az intézményi stratégia, az oktatói szerepek és a szervezeti működés szabályozásán keresztül. A tudományos teljesítmény és a kiválóság mérése ezzel párhuzamosan jellemzően más logikát követ, elsősorban indikátorokon és versenyalapú mechanizmusokon keresztül. A két rendszer közötti kapcsolat ugyanakkor empirikusan kimutatható, és a szervezeti működés közvetítő szerepén keresztül értelmezhető.

A H3 hipotézishez kapcsolódóan a kvantitatív elemzés rámutat arra, hogy a tudományos teljesítmény és a kiválóság közötti kapcsolat szoros, ugyanakkor nem lineáris. A rangsorok és a kiválósági indikátorok, különösen az ERC eredmények, a nemzetközi láthatóság kiemelt dimenzióját ragadják meg, azonban ezek nem fedik le teljesszórően a felsőoktatási minőség különböző aspektusait. Az eredmények azt mutatják, hogy a kiválóság intézményi beágyazottsága eltérő mintázatokat követ: míg egyes rendszerekben koncentrált, intézményi szinten integrált formában jelenik meg, addig más esetekben inkább diffúz, több szervezeti egység között megoszló jelenséggként írható le.

A H4 hipotézis vizsgálata megerősíti, hogy a felsőoktatási intézmények működése nem értelmezhető izoláltan, hanem a tágabb intézményi és szakpolitikai környezetbe ágyazottan jelenik meg. Az input és output oldali kapcsolatok, különösen a munkaerőpiaccal, a kutatási szférával és a nemzetközi tudományos térrel való kapcsolódás, meghatározó szerepet játszanak a tudományos teljesítmény és a nemzetközi láthatóság alakulásában. A kvalitatív elemzés rámutat arra, hogy az intézményi működés és a minőségbiztosítási rendszerek hatása csak az ökoszisztéma szintjén értelmezhető teljesszórően.

A kutatás további eredménye, hogy a felsőoktatási minőségbiztosítás, a tudományos láthatóság és a kiválóság mérésére szolgáló rendszerek a gyakorlatban gyakran elkülönülten működnek,

ugyanakkor a közöttük fennálló kapcsolatok empirikusan megragadhatók. A disszertáció egyik fő hozzájárulása e kapcsolatok feltárása és egy olyan értelmezési keret alkalmazása, amely a minőség, láthatóság és kiválóság dimenzióit egymással összefüggésben vizsgálja.

Összességében a hipotézisek empirikus vizsgálata alapján megállapítható, hogy a felsőoktatási rendszerek teljesítményét nem egyetlen tényező határozza meg, hanem a minőségbiztosítási rendszerek működése, a tudományos teljesítmény, valamint az intézményi és ökoszisztéma szintű kapcsolatok együttesen alakítják.

7. KUTATÁSI ÉS KÖZPOLITIKAI JAVASLATOK

A kutatás eredményei alapján több olyan következtetés fogalmazható meg, amelyek a felsőoktatási intézményi működés, valamint a szakpolitikai keretek szempontjából is relevánsak. A vizsgálat rámutat arra, hogy a minőség, láthatóság és kiválóság közötti kapcsolat nem értelmezhető lineáris módon, és a különböző dimenziók közötti összefüggések csak az intézményi működés és a tágabb ökoszisztéma figyelembevételével ragadhatók meg.

Intézményi szinten megállapítható, hogy a minőségbiztosítási rendszerek hatása akkor érvényesül, ha azok nem pusztán formális megfelelési eszközként jelennek meg, hanem a szervezeti működésbe integrált módon támogatják az intézményi stratégiai célok megvalósítását. A minőségbiztosítás és a tudományos teljesítmény közötti kapcsolat a kutatás eredményei alapján közvetett módon érvényesül, elsősorban a szervezeti működésen, a karrierút mechanizmusokon és a belső koordinációs folyamatokon keresztül. Ennek megfelelően indokolt a belső minőségbiztosítási rendszerek olyan irányú fejlesztése, amely a szervezeti tanulás és a visszacsatolási mechanizmusok erősítésére épül.

Szakpolitikai szinten a kutatás megerősíti, hogy a homogén megközelítések nem képesek hatékonyan kezelni a felsőoktatás minőségének strukturális heterogenitását. Indokolt ezért olyan differenciált szakpolitikai eszközrendszer alkalmazása, amely figyelembe veszi az intézményi sajátosságokat, valamint a különböző szervezeti működési modellek közötti eltéréseket. A minőségbiztosítás és a kutatásértékelés közötti kapcsolat erősítése különösen fontos, tekintettel arra, hogy e rendszerek a gyakorlatban gyakran elkülönülten jelennek meg, miközben a tudományos teljesítmény alakulására együttesen gyakorolnak hatást.

A kutatás empirikus eredményei rámutatnak arra is, hogy a tudományos kiválóság intézményi beágyazottsága meghatározó szerepet játszik a teljesítmény alakulásában. Ennek alapján indokolt olyan nemzeti szintű kiválósági és tehetséggondozási programok erősítése, amelyek támogatják a kutatói életpálya különböző szakaszait, valamint hozzájárulnak a nemzetközi mobilitás és az intézményi szintű megtartás egyensúlyának megteremtéséhez. A lengyel és magyar mintázatok közötti különbségek arra utalnak, hogy a nemzetközi tehetségek bevonzását és intézményi megtartását egyaránt támogató, integrált megközelítés hozzájárulhat a kutatási kapacitások felhalmozásához és stabilizálásához.

Összességében megállapítható, hogy a felsőoktatási rendszerek fejlesztése nem értelmezhető izolált szakpolitikai beavatkozások mentén, hanem a minőségbiztosítás, a tudományos teljesítmény és az intézményi működés összefüggérendszerében vizsgálandó. A minőség, láthatóság és kiválóság közötti kapcsolat komplex és többdimenziós, amely csak integrált megközelítésben értelmezhető, és amely egyaránt meghatározza az intézményi működés és a felsőoktatási rendszerek nemzetközi versenyképességének alakulását.

8. ÖSSZEFOGLALÁS

A disszertáció a felsőoktatás minőségének vizsgálatára vállalkozik a láthatóság és a kiválóság összefüggésrendszerében, a visegrádi országok példáján, különös tekintettel Magyarországra és Lengyelországra. A kutatás kiindulópontja, hogy a felsőoktatás minősége nem értelmezhető izoláltan, hanem szoros kapcsolatban áll a tudományos teljesítmény nemzetközi láthatóságával, valamint a kiválóság különböző – elsősorban teljesítményalapú – indikátoraival. A dolgozat három központi fogalom – minőség, láthatóság és kiválóság – összefüggéseire épül, amelyek közötti kapcsolat nem lineáris, hanem többdimenziós és kölcsönösen egymásra ható.

A kutatás célja annak feltárása, hogy a felsőoktatási minőségbiztosítási rendszerek miként járulnak hozzá a tudományos teljesítmény alakulásához, valamint, hogy milyen intézményi és szakpolitikai tényezők befolyásolják a minőség, a láthatóság és a kiválóság közötti kapcsolatot. A vizsgálat középpontjában a minőség heterogenitása, az intézményi szintű minőségbiztosítás térnyerése, a minőségbiztosítás és a tudományos kimenet közötti kapcsolat, valamint a felsőoktatás interszektorális jellege áll. A kutatási kérdések ezen hipotézisek empirikus tesztelését szolgálják, és az intézményi működés, a szervezeti mechanizmusok, valamint a szakpolitikai környezet együttes értelmezésére irányulnak.

A disszertáció módszertanilag több megközelítést kombinál. Az elméleti megalapozást szisztematikus irodalomáttekintés biztosítja, amely a felsőoktatás fejlődését, a Bologna-folyamat hatásait, valamint a minőségbiztosítás európai keretrendszerét vizsgálja. Az elemzés kitér a felsőoktatás gazdasági és társadalmi vetületeire, a globális rangsorok szerepére, valamint a posztszocialista országok eltérő fejlődési pályáira is. Az empirikus vizsgálat egyrészt kvantitatív elemzésen alapul, amely az Európai Kutatási Tanács (ERC) pályázati adatainak feldolgozására épül, másrészt kvalitatív, összehasonlító elemzés keretében vizsgálja az intézményi működés sajátosságait, különös tekintettel az Eötvös Loránd Tudományegyetem és a Varsói Egyetem esetére.

A kutatás eredményei alapján megállapítható, hogy a felsőoktatás minősége a visegrádi országokban a múltbeli hasonlóságok ellenére strukturálisan heterogén, amelyből következően a homogén szakpolitikai és minőségbiztosítási megközelítések nem képesek hatékonyan támogatni az intézményi minőségcélok elérését. Azok az intézmények, amelyek belső minőségbiztosítási rendszereiket saját szervezeti működésükhöz és stratégiájukhoz illesztik, kedvezőbb tudományos és nemzetközi teljesítményt mutatnak. A minőségbiztosítás és a tudományos kimenet közötti kapcsolat ugyanakkor nem közvetlen, hanem szervezeti és karrierút-mechanizmusokon keresztül érvényesül, ami arra utal, hogy a minőségbiztosítás hatása elsősorban közvetett módon jelenik meg.

A kvantitatív elemzés rámutat arra, hogy a tudományos kiválóság – különösen az ERC-sikerek – mögött komplex intézményi ökoszisztémák állnak. A kutatói mobilitás, a nemzetközi kapcsolatok, valamint az intézményi kapacitások egyaránt meghatározó szerepet játszanak a sikerességben. A magyar és lengyel rendszerek összehasonlítása markáns különbségeket tár fel: míg Lengyelország esetében egy koncentráltabb, intézményileg szervezettebb és magasabb megtartóképeséssel rendelkező modell figyelhető meg, addig Magyarországon a tudományos kiválóság inkább diffúz, több intézmény között megoszló mintázatok mentén jelenik meg. A lengyel esetben a nemzetközi mobilitás és a „brain gain” jelensége a pályázat előtti szakaszban meghatározó, amelyet a pályázatot követően intézményi szintű megtartás egészít ki.

A kvalitatív elemzés megerősíti, hogy a minőségbiztosítási rendszerek hatása nagymértékben függ az intézményi kontextustól, valamint attól, hogy a rendszerek mennyiben integrálódnak a szervezeti működésbe. A felsőoktatási intézmények működése nem értelmezhető elszigetelten, hanem a tágabb kutatási és innovációs ökoszisztéma részeként vizsgálándó, amelyben a közoktatás, a munkaerőpiac és a kutatói szféra egyaránt meghatározó szerepet játszik.

A következtetések alapján megállapítható, hogy a felsőoktatás minősége, láthatósága és kiválósága közötti kapcsolat komplex és többdimenziós, amely csak integrált megközelítésben értelmezhető. A minőségbiztosítási rendszerek hatékonysága nem kizárólag azok formális működésétől függ, hanem attól, hogy mennyiben képesek támogatni az intézményi stratégiai célok megvalósítását és a tudományos teljesítmény erősödését.

A disszertáció javaslatai között szerepel a differenciált, intézményi sajátosságokra építő szakpolitikai megközelítések erősítése, a kutatói életpályák tudatos támogatása, valamint a nemzetközi együttműködések és mobilitási csatornák fejlesztése. Kiemelt jelentőséggel bír továbbá a kiválósági és tehetséggondozási programok szerepének erősítése, valamint az intézményi és kutatási rendszerek közötti kapcsolatok tudatosabb kezelése. Mindezek hozzájárulhatnak a felsőoktatási rendszerek nemzetközi versenyképességének és hosszú távú fenntarthatóságának erősítéséhez.

The dissertation examines the quality of higher education in relation to visibility and excellence in the context of the Visegrád countries, with particular emphasis on Hungary and Poland. The study is based on the premise that the quality of higher education cannot be interpreted in isolation but must be understood in relation to the international visibility of scientific performance and the various indicators of excellence. The dissertation builds on the interrelation of three core concepts (quality, visibility and excellence) whose relationship is not linear but multidimensional and mutually reinforcing.

The main objective of the research is to explore how quality assurance systems contribute to the scientific performance of higher education institutions and to identify the institutional and policy factors shaping the relationship between quality, visibility and excellence. The analysis focuses on the heterogeneity of quality, the increasing importance of institutional-level quality assurance, the relationship between quality assurance and scientific output, and the intersectoral nature of higher education.

Methodologically, the dissertation combines multiple approaches. The theoretical framework is based on a systematic literature review covering the evolution of higher education, the impacts of the Bologna Process, and the European quality assurance framework. The analysis also addresses the economic and social dimensions of higher education, the role of global rankings, and the divergent development paths of post-socialist countries. The empirical research consists of both quantitative and qualitative components: the quantitative analysis is based on ERC grant data, while the qualitative comparative analysis focuses on institutional functioning, with particular reference to Eötvös Loránd University and the University of Warsaw.

The results indicate that the quality of higher education in the Visegrád countries is structurally heterogeneous, and therefore uniform policy approaches are not capable of effectively supporting institutional quality objectives. Institutions that align their internal quality assurance systems with their organizational strategies tend to demonstrate stronger scientific and

international performance. The relationship between quality assurance and scientific output is not direct; rather, it operates through institutional mechanisms and academic career pathways, suggesting that the impact of quality assurance is primarily indirect.

The quantitative findings highlight that scientific excellence (particularly ERC success) is embedded in complex institutional ecosystems. Researcher mobility, international collaboration, and institutional capacities all play a decisive role. The comparison between Hungary and Poland reveals significant differences: while Poland demonstrates a more concentrated and institutionally embedded model with stronger retention capacity, Hungary exhibits a more fragmented and distributed pattern of excellence. In the Polish case, international mobility and “brain gain” are particularly prominent prior to the grant, followed by strong institutional retention.

The qualitative analysis confirms that the effectiveness of quality assurance systems depends heavily on the institutional context and the extent to which these systems are integrated into organizational processes. Higher education institutions cannot be understood in isolation but must be analysed within a broader research and innovation ecosystem, including the roles of primary and secondary education, the labour market, and the research sector.

The conclusions underline that the relationship between quality, visibility and excellence is complex and multidimensional, and can only be interpreted through an integrated approach. The effectiveness of quality assurance systems depends not only on their formal operation but also on their ability to support institutional strategies and scientific performance.

The dissertation proposes the strengthening of differentiated, institution-specific policy approaches, the strategic support of academic career pathways, and the development of international collaboration and mobility channels. It also emphasizes the importance of strengthening excellence and talent development programmes, as well as fostering stronger linkages between institutional and research systems. These measures may contribute to enhancing the international competitiveness and long-term sustainability of higher education systems.

9. A SZERZŐ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉHEZ KAPCSOLÓDÓ FŐBB PUBLIKÁCIÓI

LAKATOS, P. L. (2021): Helsinkitől – Bolognán át – Rómáig: Felsőoktatási harmonizációs törekvések és reformfolyamatok Európában. *Európai Tükör: A Nemzeti Közzolgálati Egyetem Tudományos Folyóirata*, 24 (2). pp. 91-99. ISSN 1416-6151 (nyomtatott); 2560-287X (elektronikus) DOI: <https://doi.org/10.32559/et.2021.2.5>

LAKATOS, P. L., MAKÓ, Cs. (2021): A felsőoktatás minőségének néhány gazdasági vetülete. *Competitio*, 20 (1-2), 1-17. p. DOI: <https://doi.org/10.21845/comp/2021/1-2/2>

LAKATOS P.L. (2024): Improved operation efficiency strengthens organizational quality in higher education. *Competitio*, 23(1-2), 3-18. DOI: <https://doi.org/10.21845/comp/2024/1-2/1>

LAKATOS, P. L. HAJDÚ, N., MAKÓ, Cs. & SASVÁRI, P. (2025): *A Nemzeti Kutatási Kiválósági Program 2025. évi pályázati eredményeinek intézményi elemzése*. DOI: <http://doi.org/10.13140/RG.2.2.15406.98887>

LAKATOS, P. L. (2026): Chapter 10: The Eastern European Region. In: *II Global Trends in Tértire Education QA*. Leiden: Brill, p. 233. ISBN 9789004752108 DOI: https://doi.org/10.1163/9789004752115_010

LAKATOS, P. L. HAJDÚ, N., MAKÓ, Cs. & SASVÁRI, P. (2026): *Magyar ERC-nyertesek affiliációi – pályázat előtt és után*. Statisztikai Szemle 104: 4 pp. 373-393. DOI: <https://doi.org/10.20311/stat2026.04.hu0373>

Köszönet

Végezetül köszönetemet fejezem ki elsőként témavezetőimnek, Makó Csaba és Sasvári Péter professzoroknak kitartó támogatásukért, a hosszú, tartalmas és inspiráló beszélgetésekért, együtt gondolkodásért. Köszönöm a doktori iskola oktatóinak, kollégáimnak és kutatótársaimnak a folyamatos támogatásért, a hasznos tanácsokért és az együttműködésért. Külön köszönöm a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem oktatási és kutatási közösségének, hogy biztosították számomra a kutatásom elvégzéséhez szükséges szakmai és infrastrukturális feltételeket. Hálás vagyok családomnak is a türelmükért, biztatásukért és mindazért a háttértámogatásért, amely nélkül e munka nem jöhetett volna létre.